

VÝBER PREDSTAVITEĽOV SÚČASNEJ FENOMENOLÓGIE

PHILIPPE CABESTAN, GUY DENIAU, ÉLIANE ESCOUBAS, VINCENT GÉRARD, JEAN-FRANÇOIS LAVIGNE, ADRIAN PABST, FRANÇOIS-DAVID SEBBAH, LÁSZLÓ TENGELYI: *Introduction à la phénoménologie contemporaine (Úvod do súčasnej fenomenológie)*. Paris: Ellipses 2006, 124 s.

Ako naznačuje názov, publikácia bola skoncipovaná s úmyslom poskytnúť čitateľovi elementárne poznatky o súčasnej fenomenológii. Dôvodov na napísanie tohto „úvodu“ do problematiky bolo niekoľko, tým najdôležitejším však bolo informovať; podľa autorov publikácie súčasná fenomenológia nezvykne spontánne prenikať do oblastí mimo okruhu vlastnej špecializácie, preto tvorba fenomenológov nie je mysliteľom iného zamerania veľmi známa. Spomenutá publikácia by mala túto komunikačnú bariéru odstrániť informovaním o aktuálnych tendenciách fenomenológie a príspevom k jej „popularizácii“ (s. 5).

Predovšetkým s týmto zámerom jednotlivo predstavujú a charakterizujú tvorbu vybraných filozofov autori publikácie P. Cabestan, G. Deniau, É. Escoubas, V. Gérard, J.-F. Lavigne, A. Pabst, F.-D. Sebbah, L. Tengelyi.

Pod vedením P. Cabestana ôsmi spomenutí autori zaradili do svojho výberu osem reprezentantov súčasnej fenomenológie: J. Derridu, J.-T. Desantiho, H.-G. Gadamera, M. Henryho, H. Maldineyho, J.-L. Mariona, M. Richira a P. Ricœura.

J. Derrida, ktorému je v publikácii venovaná pozornosť ako prvému, je spomedzi menovaných autorov najznámejšou postavou, ktorej vplyv azda i presahuje zaradenie určité touto publikáciou. Ak si však čitateľ odmyslí mimoriadnu selektívnosť tejto prezentácie Derridovho diela, môže oceniť niektoré pozitívne spôsoby, akým je ukázaný vzťah dekonštrukcie k fenomenológii. Autor príspevku F.-D. Sebbah konštatuje, že Derridovo myslenie sa vyvinulo na základe štúdia fenomenológie a v podstatnom vzťahu k nej; fenomenológia je totiž vlastným zdrojom dekonštrukcie. Sebbah vysvetľuje túto skutočnosť Derridovým zásadným postojom k filozofii E. Husserla a M. Heideggera. Na jednej strane Derrida obracia proti Heideggerovi jeho vlastnú zbraň „deštrukcie“ tým, že upozorňuje na problém axiomatiky „vlastného“ a „autentického“ (s. 11); na druhej strane poukazuje na Husserlovo zanedbanie problému jazyka, keď tvrdí, že Husserlove „podstatné rozlíšenia“ určujú jeho opis reči, ba že sú dokonca samým základom axiomatiky fenomenológie (s. 12). Sebbah v tejto súvislosti uzatvára, že Derridova „dekonštrukcia“ je pôvodne a predovšetkým motivovaná úsilím dekonštruovať fenomenologickú redukciu a jej skrytú axiomatiku.

Na rozdiel od Derridovho jednoznačného zamerania, J.-T. Desanti, ďalší z prezentovaných súčasných fenomenológov, venuje pozornosť až trom rôznym problematikám: Husserlovej transcendentálnej fenomenológii (pod vplyvom M. Merleau-Pontyho), Cantorovej matematickej analýze (pod vplyvom J. Cavallèsa) a Marxovmu dialektickému materializmu (pod vplyvom pôsobenia v Komunistickej strane), ktoré sa pokúša navzájom prepájať. Podľa V. Gérarda, autora príspevku, je výsledkom Desantiho úsilia to, že sa transcendentálna fenomenológia zbavuje vedomia v klasickom zmysle slova. Ostáva jej len možnosť dôslednej analýzy komunikovania v „sieťach významov“ (s. 37): V Desantiho poňatí sa fenomenológia transformuje na filozofiu správ a ich „modov významných odosielaní“

(s. 37). Gérard upozorňuje, že sa takto dostáva do oblasti, ktorá ešte nebola stabilizovaná a ktorej hranice ešte len bude treba určiť.

Celkom odlišným spôsobom sa pokúsil nadviazať na fenomenológiu prvej generácie H.-G. Gadamer, ďalší z predstaviteľov súčasnej fenomenológie. G. Deniau, autor príspevku o Gadamerovej tvorbe, tvrdí, že sa uberá cestou hermeneutiky, ktorej cieľom je porozumieť umeleckému dielu. V prípade hudobného a divadelného diela si Gadamer všíma, že dielo nemožno objektívne oddeliť od mnohosti jeho opakovaných repríz, resp. opätovných sprítomnení. Každé opätovné sprítomnenie reprezentuje samo dielo, to však neexistuje inak ako v týchto opätovných sprítomneniach. V prípade obrazov Gadamer hovorí o ich bytí ako o „transparentii“ (s. 44): Obraz umožňuje, aby sa niečo javilo prostredníctvom niečoho iného. Práve preto Gadamer nachádza medzi bytím a jazykom jednotku obrazu: fundamentálnejšia než otázka bytia je pre Gadamera otázka javenia sa, ktorá je tiež ústrednou témou jeho filozofickej hermeneutiky.

M. Henry, štvrtý z vybraných súčasných fenomenológov, je nepochybne v danom výbere výnimočnou postavou. Podľa J.-F. Lavigne, autora príspevku, má totiž Henry na svedomí „radikálnu mutáciu“ (s. 53) fenomenológie, vyúsťujúcu do objavu nového modu fenomenality, v ktorom sa prejavuje „pôvodnejšia vrstva subjektívneho života“ (s. 53). A nielen to. Henryho ambícia mieri vyššie: Nejde mu len o vlastnú koncepciu fenomenológie, ale o jej úplné zavŕšenie, o vytvorenie „radikálnej fenomenológie“ (s. 54). Lavigne upozorňuje, že v Henryho filozofii telo nie je ani objekt, ani organizmus, ale to, v čom sa prejavuje život a v čom je umožnená subjektivita. Jeho dielo pritom motivuje etický zámer: oslobodiť živé individuá od všetkých foriem útlaku materializmu a ich nevyhnutného dôsledku, totalitného odcudzenia. Ako tvrdí Lavigne, Henryho fenomenológia je reflexiou prednosti života a osoby v službách jej pôvodnej slobody.

Na rozdiel od radikálnej ambície M. Henryho, H. Maldiney, ďalší z vybraných filozofov, rozvíja fenomenologické myslenie len v jednej z domén ľudskej činnosti: v oblasti umenia. É. Escoubas, autorka príspevku, upozorňuje, že jeho fenomenológia umeleckého diela sa zakladá na možnosti rozpoznať dvojaký zmysel estetiky – estetiku „cítienia“ a estetiku „umenia“ (s. 69), pričom „cítiť“ v umení znamená „zostávať otvorený“ (s. 80). To, čo obe estetiky prepája, je pravda: „Umenie je pravdou cítienia“ (s. 70). Podľa Maldineyho však ich vzájomná opozícia nie je redukovateľná: Umelecký tvar sa zhoduje so svojou genézou, so svojím sebauváraním; umelecké dielo je „miestom mutácií“ (s. 79). Maldiney s obľubou opiera svoje argumenty o príklady z abstraktného umenia; abstrakciu dokonca považuje za dôvod a „životný prejav“ umenia vôbec.

Podľa A. Pabsta, autora nasledujúceho príspevku, fenomenológ J.-L. Marion väčšinu svojej práce zasvätil skúmaniam teologického a fenomenologického charakteru, pričom práve fenomenológia sa v jeho myslení stáva „revolučnou doktrínou“ (s. 83), jediným skutočným prekonaním „ontoteologického modlárstva“ (s. 83), relevantným tak pre metafyziku, ako aj pre teológiu. Originalita Marionovej metódy, ktorej cieľom je prekonať Husserla i Heideggera, spočíva v redukcii fenomenality na „dávanie“, teda na „systém výmeny, riadený okrem iného kauzalitou a princípmi metafyziky“ (s. 89). Jedine vďaka zaujatiu tohto odstupu sa možno vyhnúť ľudskému vytváraniu božského (modlárstvu) a zviditeľniť rozdiel medzi dávaním a darom bytia (ikonou). Na základe týchto úvah Marion požaduje striktné oddelenie fenomenológie od teológie, ba dokonca absolútnu a nepolemickú subordináciu teológie „fenomenológii dávania“ (s. 95). Podľa Pabsta však takáto požiadavka

skrýva dvojaké riziko: Marionovi hrozí upadnutie do „zvyškového dualizmu“ (s. 95) na jednej strane a do „prevráteného transcendentalizmu“ (s. 95) na strane druhej.

M. Richir, predposledný z daného výberu súčasných fenomenológov, sa vo svojich úvahách uberal inou, hoci nemenej originálnou a neprebádanou cestou. Autor príspevku L. Tengelyi jeho prácu charakterizuje ako „dobrodružstvo zmyslu“ (s. 97). Ústredným motívom Richirovho snaženia je totiž ukázať, ako sa nejaký pôvodne nejasný zmysel vyjavuje v skúsenosti a vo výraze. Podľa Richirovho názoru vedomie nikdy nie je prítomné vo svojej úplnosti; mihá sa v chvíľkových intervaloch, objavuje sa a mizne. V tomto zmysle je totožné s fenoménom reči: Ak chceme slovne vyjadriť niečo „nové“, vytvárajúci sa zmysel sa fixuje, stabilizuje a už nie je „nový“. Tieto úvahy Richirovi poskytujú východisko pre porozumenie objaveniu sa „nového“ v spontánnom vytváraní zmyslu. Prehodnocujúc Husserla, Richir objavuje ešte hlbší, „archaickejší“ fenomenologický register, než je používanie reči, z čoho vyvodzuje dôsledky pre možnú „fenomenologickú antropológiu“ (s. 109).

Výber prehľadu súčasných fenomenológov uzatvára postava pomerne dobre známa i u nás: P. Ricœur. Autor príspevku P. Cabestan charakterizuje Ricœurovu filozofickú hermeneutiku ako úsilie o tvorivú interpretáciu, ktorá vychádza zo symbolu ako z detektoru, schopného dešifrovať bytie človeka v jeho vzťahu k bytiu ostatných súcien. Ricœur v zásade odmieta Husserlovu „evidenciu“ v mene „interpretácie“ chápanej ako „otvorený proces, ktorý nijaké videnie nezavršuje“ (s. 117). Subjektivita nie je totiž podľa Ricœura na začiatku, ale na konci hermeneutického prístupu, ktorý sa završuje len v pochopení seba samého. Ako upozorňuje Cabestan, nemožno pritom prehliadnúť, že Ricœur vystupuje ako angažovaný kresťan – čo bilo do očí napríklad aj J. P. Sartrovi, ktorý o ňom výsmešne hovoril ako o akomsi „kňazovi, ktorý sa zaoberá fenomenológiou“ (s. 122). A hoci sa sám Ricœur nepovažoval za kresťanského filozofa, ale za filozofa a kresťana, Cabestan uvádza, že je viac než pravdepodobné, že jeho dielo je naďalej determinované jeho náboženským presvedčením.

V reprezentatívnom výbere fenomenológov, ktorý sme v krátkosti predstavili, je markantné kladenie dôrazu na „súčasnosť“ fenomenológie. Autori publikácie uvádzajú, že kritériom výberu filozofov bola ich tvorba za posledných štyridsať rokov. Keďže sa „súčasnosť“ pre svoju dôležitosť dostala sa i do názvu publikácie, možno predpokladať, že vybraných „súčasných“ fenomenológov spája niečo charakteristické, čo ich tvorbu ako celok vymedzuje oproti tvorbe ich kolegov predchádzajúcej generácie.

Pokiaľ by sme túto zvláštnu črtu hľadali v novom tematickom zameraní prác, neuspeli by sme: „Súčasní“ fenomenológovia sústreďujú pozornosť na témy ako vnímanie, čas, subjekt, viera, Boh, reč, telo, umenie, t. j. témy, ktoré sú typické aj pre fenomenológiu predchádzajúceho obdobia. V tomto zmysle k ničomu prekvapujúcemu nedochádza; nová generácia sa zajíma o témy svojich predchodcov. Emblematickým príkladom tejto nadväznosti môže byť fenomenológia umenia H. Maldineyho, ktorého, podobne ako kedysi M. Merleau-Pontyho, zaujíma len abstraktné a abstrahujúce výtvarné umenie. Tento kontinuálny záujem fenomenológov o abstraktné umenie si azda možno vysvetliť tým, že k nemu svojím spôsobom myslenia inklinujú, podobne, ako sa napríklad semiológovia v zásade zaujímajú len o realistické spôsoby zobrazovania.

Čo sa týka onej dôležitej dištinkatívnej črty, oddeľujúcej minulosť a súčasnosť fenomenológie, s určitosťou ju možno nájsť v snahe súčasných fenomenológov v rámci obvyklých tém prehodnotiť a „prekonať“ filozofický odkaz starších fenomenológov, predovšet-

kým E. Husserla a M. Heideggera. Veľká ambícia je teda spoločná, stratégie možného prekonania autorít fenomenológie sú rôzne. Výsledok je pozitívny: Zostavovatelia publikácie usudzujú, že argumenty súčasných fenomenológov sú nielen vynaliezavé, ale i náležité a do veľkej miery určujúce. Sympatické je pritom to, že tvorbu vybraných mysliteľov nepredstavujú len ako prevratné dielo „objaviteľov“ fenomenológie novej generácie, ale že zároveň upozorňujú i na možné riziká v ich práci. Okrem zásluh a uznania, ktoré im priznávajú, poukazujú i na prípadnú nepresvedčivosť niektorých ich tvrdení ako na možný následok toho, že sa vo svojich skúmaníach nechali zviest' na vratkú pôdu svojich vlastných (najmä náboženských) presvedčení.

Výber vhodných „reprezentantov“ je, prirodzene, chýlostivá záležitosť. Sporné môže byť nielen to, či sú všetci vybraní fenomenológovia rovnako „súčasní“, ale i to, či sú to spomedzi súčasných fenomenológov tí najviac „reprezentatívni“. Už pri prvom kontakte s publikáciou si možno všimnúť, že mená niektorých filozofov (Derrida, Gadamer, Ricoeur) sú známejšie ako iné. Pozornosť venovaná práci menej známych filozofov je, samozrejme, po tejto stránke prínosná, zároveň však sama nevysvetľuje neprítomnosť iných súčasných fenomenológov v publikácii (prekvapujúca môže byť napríklad absencia R. Barbarasa, ktorého viaceré práce existujú i v českom preklade).

Prekvapujúce môže byť i to, že (okrem Gadamera, ktorému azda pripadá rola výnimky potvrdzujúcej pravidlo) všetci vybraní filozofi sú francúzskej národnosti. Azda preto, lebo publikáciu vytvorili francúzski autori (okrem L. Tengelyiho, autora maďarského pôvodu, etablovaného vo Francúzsku) s úmyslom sprístupniť čitateľovi prednostne prácu francúzskych filozofov? Ak je to tak, prečo nie je toto zameranie na francúzsku scénu uvedené v názve? Chceli azda autori publikácie vyvolať dojem, že súčasná fenomenológia je (takmer) výlučne francúzskou záležitosťou?

Tieto otázky, žiaľ, zostávajú v rámci publikácie nezodpovedané. Azda by argumentom zostaviteľov tohto výberu mohlo byť to, že mali v úmysle vytvoriť len „úvod“ do súčasnej fenomenológie a že všetky spomenuté námietky ich koncepciu „úvodu“ presahujú. Azda je to práve tak. V každom prípade, pokiaľ by sa čitateľ rozhodol prenechať starosť o náležitosť výberu reprezentantov súčasnej fenomenológie iným, v rámci daného výberu by mohol nahliadnuť do veľmi kvalitne spracovaného materiálu, ktorý je navyše tak precízny a prehľadný, že by mohol poslúžiť aj ako učebnica.

Michaela Fišerová

Mgr. Michaela Fišerová
Katedra filozofie a dejín filozofie UK
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava 1
SR

U.F.R. de Sciences Sociales
Université Paris 7-Denis Diderot
Case 7101
2, place Jussieu
75 251 Paríž
FR
michaelafiserova@yahoo.fr